

Юлія Шемета

**Персональний склад шляхетського
прошарку Подільського воєводства
XVIII століть (пошук у довідково-
бібліографічному апараті НБУВ)**

Серед важливих проблем сучасної історичної науки – виявлення ролі окремої особистості в політичних, економічних та культурних процесах життя країни. Найчастіше вони пов’язані з функціонуванням верхівки суспільства, її еліти: родової знаті, «ділової», наукової аристократії.

На цьому фоні необхідність досліджень виникнення, функціонування та еволюції шляхти в Україні постає одним із найважливіших завдань комплексного і всебічного висвітлення її історії, зокрема і в рамках проекту створення Українського біографічного словника, що, в свою чергу, можливе лише за умов вивчення окремих аспектів історії.

Так, аристократичний прошарок Подільського регіону має свої особливості: відносну слабкість шляхти місцевого походження, нерідко неповноправної (зумовлювалося володінням землею, яка несла на собі повинності, головним чином, військового характеру), періодичне вливання до його складу вихідців з коронних, литовських земель та ін., нарешті, тим, що саме тут піднялася і набрала сили магнатарія, втручання котрої в справи Речі Посполитої набувало часто визначної ваги для подальшого розвитку країни. Загалом, тенденції політичного, економічного та суспільного життя місцевої шляхти, які мали

© Шемета Ю. М., Київ, 2000

місце в попередній час, продовжувалися й у XVIII ст., і це стало вирішальним для долі польських й українських земель.

Історію шляхетського прошарку саме Подільського воєводства (протягом існування, з певними змінами, включало до свого складу більшу частину території сучасної Хмельницької, східну – Вінницької та південну – Тернопільської областей) вивчено найменше. Суттєву складність для дослідників, науковців і бібліографів становить пошук біографій діячів того часу. Це пов'язане з особливостями суспільно-політичних умов і державницького устрою українських земель та мірою їх дослідження в науковій літературі. Відображення цієї проблеми в монографічних виданнях і публікаціях загального характеру дає змогу розкрити лише її окремі аспекти. Вона ж потребує детального дослідження. Певну допомогу в цьому може надати довідково-бібліографічний апарат НБУВ, складений за такою системою: каталоги, бібліографічні посібники та довідкові видання.

Проте відбиття окремих персоналій, їх ролі в різноманітних аспектах життя Подільського воєводства у фондах Бібліотеки має обмежений характер, тому дослідникові доводиться мати справу насамперед з виданнями загального характеру, що стосуються історії краю даного періоду, як, наприклад, праці В. О. Макіної¹, В. Серчика², д-ра Антоні (Й. Ролле)³ та ін.

Серед бібліографічних покажчиків, які можуть допомогти фахівцям у подібній розвідці, відзначимо працю Я. Запасака та Я. Ісаєвича⁴, де, зокрема, розглянуто друковані твори давніх авторів, у тому числі й тих, котрі відігравали істотну роль в історії Поділля. Це сприяє дослідженню не лише політичних уподобань шляхти, а й відтворенню її духовного світу. Подібного плану є праці Кароля Юзефа Теофіла, Станіслава та Кароля Естрайхерів⁵. Робота Л. В. Баженова⁶ містить інформацію про основні бібліографічні покажчики з історії краю, біобібліографії багатьох краєзнавців. Опосередкованим джерелом у даному питанні можуть служити посібники радянсько-

го періоду⁷. Певну кількість інформації знаходимо в окремих сучасних зарубіжних виданнях⁸.

Досліджувало подільську старовину чимало польських науковців. Це зумовлено історичними обставинами, тому при звертанні до біографій діячів даного регіону й періоду звичні для нас праці на зразок **Русского биографического словаря. Т. 1 – 25 / Изд. под набл. А. А. Половцова. – СПб.-Пг., 1896–1918** та **В. Л. Модзалевського – Малороссийский родословник. Т. 1–4. – К., 1908–1914**, не надають потрібної інформації, натомість певну кількість її містять польськомовні, до яких належать, зокрема, різноманітні гербовники.

Найзначнішою генеалогічною працею XVIII ст. щодо згаданої проблеми є книга польського єзуїта К. Несецького⁹.

На відміну від робіт своїх сучасників і попередників, він використовував значно менше легендарних історій про походження родин, намагаючися бути об'єктивним. Це викликало протест і незадоволення з боку тих, про кого згадувалося. Так, М. Потоцький 1743 року, ображений на автора за якісь відомості, написав на нього скаргу¹⁰.

Матеріал розташовано за алфавітом прізвищ та гербів. Відомості для свого «herbarza» автор брав із праць попередників (Я. Длугоша, М. Кромера, Б. Папроцького, М. Бельського, Ш. Окозького, В. В. Кояловіча), іноді повторюючи їхні помилки, з актових документів, родинних архівів, панегіричних друків; під час своєї роботи користувався підтримкою й допомогою єзуїтів усієї Польщі. Але матеріально залежний від М. Тарлової і під її тиском, історію родин некатолицьких К. Несецький подавав стисліше або не відзначав взагалі. І якщо сучасники не визнавали його роботи, то нащадки оцінили її високо: нею послуговувалися при доведенні шляхетства. Що ж до прізвищ на літери другої половини алфавіту, вона й досі в багатьох випадках залишається єдиним джерелом, незамінним жодним іншим гербовником¹¹.

У XIX ст. Я. Н. Бобрович під зміненим титулом видає доповнення до цього «herbarza»¹². В кінці тексту К. Несецького Я. Н. Бобровіч іншим шрифтом надрукував додатки з праць різних авторів: С. Дунчевського, І. Красіцького, В. Вельондка,

Е. Куропатницького, П. Малаховського, свої власні. Ті родини, що не описав К. Несецький, або до яких він сам набрав багато матеріалу, Я. Н. Бобрович помістив у 10-му томі як додаток¹³.

З великої праці Т. Жихлінського¹⁴ також можна отримати інформацію про висвітлення життєдіяльності окремих осіб, які мали певне відношення до Поділля.

А. Бонецький, юрист за фахом, у своїй роботі¹⁵ досить широко застосовує архівні матеріали, подаючи посилання на джерело після кожного повідомлення, проте іноді вони містять неточності: наприклад, родина Карабчевських (Карабчіївських) у нього об'єднана з Карачевськими¹⁶.

Зрештою, в працях подібного типу вони неминучі, тим більше, що автор свідомо уникав фальші, а сам гербовник і до сьогодні є одним із головних джерел генеалогічних досліджень (прізвища до літери «М»).

Якщо гербовник А. Бонецького охоплює родини, які отримали шляхетство до поділу Польщі, то С. Уруський у своїй 14-томній праці¹⁷ (Т. 15 було видано А. Влодарським у 1931 р., ним же до 1938 р. – шість зошитів доповнень) висвітлює родовід тих, хто був nobilitований і пізніше. Певний час С. Уруський працював на посаді голови Герольдії Королівства Польського, тому мав змогу скористатися значною кількістю архівних документів. Проте, як й інші генеалогічні праці, його гербовник часом містить уривчасті відомості.

Дослідження К. Пуласького¹⁸, крім суто біографічних даних про окремих осіб, узагальнює й розгорнутіші відомості про їхню діяльність. Цінність праці полягає й у використанні при її підготовці автором не існуючих вже особових архівів¹⁹. Рукопис двох наступних томів роботи тривалий час вважався втраченим у роки Другої світової війни, але недавно його було віднайдено, і в Польщі вийшло друком репринтне видання першого тому «Kroniki» та перше видання – другого²⁰.

Допоміжний характер має ряд інших робіт польських геральдистів, зокрема А. Е. Куропатницького²¹, в якій автор дає ще й історіографічний огляд попередніх подібних праць: А. Яблоновського²², що, за висловом В. Дворжачека, аж «кишить від

фальші»²³; П. Малаховського²⁴, котрий посилається на твори попередників (понад тридцяти), коронну і литовську метрики, литовський і мазовецький статuti, сеймові конституції тощо; С. Дуньчевського²⁵; В. В. Вельондка²⁶ та ін., всі вони, по суті, є лише переліком шляхетських родин із вказанням їх гербової приналежності, а іноді й просто прізвищ; часто – спробами переробок та доробок «Korony Polskiej» К. Несецького. Натомість Є. Дунін-Борковський²⁷ намагався подати ще й джерельне підґрунтя свого дослідження (перевидано 1997 р.), вказуючи, де саме вперше чи взагалі згадується родина (у Б. Папроцького, Ш. Окольського, в *Volumina legum* чи сеймових конституціях та ін.). Автор був людиною заможною і матеріально незалежною від тих родин, про які писав, проте його робота є «дуже неточною в інформації, що стосувалась гербів і в датах перших джерельних згадок, немає... жодної наукової вартості»²⁸.

Подібними за задумом до попередніх є праці З. Лещиця²⁹ та С. Хржбоньського³⁰. Перша містить назви гербів та родини, які ними користуються, й ілюстрації самих гербів; друга – т. зв. «відміни» – варіанти гербів, що їх застосовувала польська та українська шляхта. Праця не є всеохопною, але подає певні відомості про особливості гербових знаків багатьох українських родин, у тому числі і подільських.

Своєрідною є розвідка В. Віттига³¹ (перевидано 1994 р.). Автор намагався віднайти в різноманітних документах, головним чином податкових, відомості, подання котрих шляхтич засвідчував, як правило, власною печаткою з гербом (хоча іноді це робила й інша особа), з архіву Комісії коронного скарбу за 1507–1765 рр. Він користувався фондами бібліотек Красінських (знищена під час Другої світової війни), Замойських, К. Браніцької, К. Болсуновського та ін., де віднайшов близько двох тисяч раніше невідомих шляхетських прізвищ, кілька сот нових, маловідомих, гербів або невідомих відмін³². Матеріал подається за алфавітом прізвищ, зі вказівкою використуваного родинною гербу, року її згадки в документі, назви місцевої та джерела. (Напр.: Грабовський гербу Nowina, Адам, в 1745, суддя пограничний воеводства Подільського,

M[uzeum] N[arodowe] w K[rakowie], III, № 222³³). Наприкінці, крім іншого, є список «невдомих» родин за воєводствами, у тому числі й Подільським.

Певну кількість відомостей про життєдіяльність окремих осіб на території Поділля містить видання М. Балінського і Т. Ліпінського, зокрема, Т. 3 роботи³⁴, в якому дається коротка характеристика населених пунктів Подільського воєводства з точки зору географічної й історичної, в тому числі вказуються засновники та власники селищ і їхня діяльність на благо краю. Так, досить багато є згадок про надання магдебурзького права різними місцевостям у XVIII ст.³⁵

Значно більшою за обсягом є інша робота за ред. Ф. Сулімерського³⁶. За задумом видавців, «**Slownik geograficzny**» мав стати швидше краєзнавчою енциклопедією, ніж простим переліком географічних назв подібно до інших видань, і мав містити не лише географічні та статистичні, а й історичні відомості (заснування міста, села, найважливіші події з її історії, про релігійні стосунки в них, наявність шкіл тощо). Наприкінці кожної статті зазначено автора, список джерел подано в кінці праці.

Проте найавторитетнішим (і не лише на батьківщині) виданням енциклопедичного характеру, що знайомить нас із біографіями окремих осіб, є **Polski slownik biograficzny**³⁷, випуск якого розпочато в 1935 р. і продовжується до сьогодні. На відміну від аналогічного українського проекту, в «**Slowniku**» подано відомості винятково про померлих осіб, які відігравали важливу роль у політичному, суспільному та культурному житті Польщі, на її територіях, про видатних поляків, котрі проживали в інших країнах, без «тенденційності політичної»³⁸. Представники інших народів висвітлюються згідно з їх роллю в житті польських земель. У даному виданні велика кількість наукових розвідок, залучено широку джерельну базу. Посилання на неї обов'язково розташовані в пристатейних бібліографіях. Автори «**Slownika**» намагаються не обмежуватися суто біографічними даними осіб, а й показати дух епохи, в котрій вони жили. Так, наприклад, у статті К. Ролле про Тадеуша Грабянку знаходимо відомості і про родинні зв'язки

та офіційні обов'язки описуваного, й про його захоплення: п. Тадеуш у своєму маєтку в Сутківцях на Поділлі заснував лабораторію для видобутку філософського каменю, допомагав же йому в цьому відомий авантюрист Каліостро, котрий перебував там протягом кількох місяців у 1775 р.³⁹

Загалом, як зазначає Н. П. Романова, «через особи і по-статі, віднесені з більшою чи меншою аргументованістю... до польської історичної та культурної традиції, ми натрапляємо на найцінніше з точки зору українського читача: на історичні особи, реалії, суспільні й політичні події, які мають безпосереднє (а нерідко і виняткове) відношення до української історії та культури»⁴⁰. Певним заміником «Siownika», особливо щодо кінцевих літер алфавіту, може слугувати енциклопедія С. Ор-гельбрандта⁴¹ (попереднє видання – 1850-х років).

Допоміжну роль у пошуку можуть відігравати й інші видання⁴², які висвітлюють діяльність осіб та загалом історичний процес з відповідної, в даному разі прокатолицької, точки зору. Серед довідкових видань, що містять інформацію стосовно релігійних відносин регіону й ролі людського фактору в ньому, варто відзначити роботу Є. Сіцінського⁴³, котрий, хоч і має на меті дати лише скорочений огляд місцевостей всього Поділля (губернії в її тодішніх межах), акцентуючи увагу на релігійних аспектах їхнього життя, в даному випадку – більше православного, інформує про землевласницький прошарок та його роль у політичному, господарському і культурному житті краю.

З 1985 р. в Польщі було розпочато видання серії **Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku: Spisy...**, яка мала б включити списки урядовців й українських земель, зокрема, Руського воєводства⁴⁴. Цей випуск, за свідченням самих видавців, опрацьовано гірше, оскільки більшість джерел, що знаходилися у Львові, їм були недоступні. Надзвичайно важко було розібратися і в плутанині вживання найменувань урядів. В окремих випадках джерелом міг служити, скажімо, лише гербовник А. Бонецького: саме таким чином подається уряд підчашого сяноцького, який у 1701–1720 рр. обіймав шляхтич з Поділля NN Ярмолинський⁴⁵. Певну кількість інформації про шляхтичів, життя і діяльність котрих були пов'язані з по-

дільською землею, можна одержати й з іншого видання цієї ж серії⁴⁶.

Загалом, не претендуючи в даній розвідці на вичерпний огляд усіх наявних джерел, зазначимо, що у фондах НБУВ міститься лише певна кількість бібліографічних покажчиків, які дають можливість висвітлити окремі аспекти згаданої проблематики. Інформацію довідкових видань могли б доповнити: **Urządnicy Podolscy XIV – XVIII wieku: Spisy. T. 3.: Ziemie ruskie. Zesz. 3 / Oprac. E. Lanas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. Pod. red. A. Gašiorowskiego. – Kórnik, 1998. – 242 s.** **àà ãíø³ àèääííý ö³º; ñãð³; â³ãñóóí³ â ÍÁÓÂ; Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Cz. II. Ziemie ruskie Korony. T. 9: Wojewódstwo Podolskie. – Wyd. 2-e przejrzone i uzupełnione. – [Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996]. – 444 s., Polska encyklopedia szlachecka / Oprac. Strykowski M. Dmowski. T. 1–12. – Warszawa: Wyd. Instytutu kultury historycznej, 1935 – 1938 (перевидання 1994 р. у серії: **Biblioteka heraldyki, genealogii, sfragistyki polskiej**. В цій серії перевидано й уже згадувані праці Є. Дунін-Борковського та В. Віттига; в 2000 р. планується перевидати «Tablice» Т. Хржьонського); іменні покажчики до **Siownika geograficznego; Bibliografij polskiej** Естрайхерів; перевидання **Encyclopedji kościelnej** з сучасними доповненнями; докомплектування **Polskiego siownika biograficznego**; якщо не перевидання гербовників А. Бонецького, С. Уруського та інших праць, то докомплектування їх, поскільки всі вони представлені в фондах НБУВ не повністю.**

Адже подібні видання можуть стати в нагоді при дослідженні не лише окремих персоналій і суспільних прошарків, а й історії Правобережної України взагалі.

¹ *Маркина В. А.* Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII в. – К.: Изд-во КГУ, 1961. – 232 с.: табл.

² *Serczyk W.* Gospodarstwo magnackie w województwie Podolskim w drugiej połowie XVIII wieku. – Wrocław etc, 1965. – 265 s.

³ *Antoni J.* Zameczki podolskie na kresach mułtańskich. T. 1–3. – 2-e wyd. – Warszawa, 1880.

⁴ *Запаско Я., Ісаєвич Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог

стародруків, виданих на Україні. Кн. 1–2. – Львів: Вища шк., 1981–1984.

⁵ Bibliografia polska. T. 1–34. / K. J. T. Estreicher, S. Estreicher, K. Estreicher. – Kraków, 1882–1951.

⁶ *Баженів Л. В.* Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Поділ., 1993. – 478 с.

⁷ История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях: Аннот. указ. кн. и публ. в журн.: [В 5 т.] / Науч. рук., ред. П. А. Зайончковский. – М.: Книга, 1976–1989; Справочники по истории дореволюционной России: Библиограф. указ. / Ред. П. А. Зайончковского. – М.: Книга, 1978. – 628 с.

⁸ Bibliografia historii Polski / Red. H. Madurowicz-Urbański. T.1–3. – Warszawa: PWN, 1974; Polish Genealogy and Heraldry: An introduction to research. – Washington: Library of Congress, 1987. – 114 p.

⁹ Niesiecki K. Korona Polska... T. 1–4. – Lwów: w Druk. Collegium Lwowskiego Societatus Jesu, 1728–1744.

¹⁰ *Kuropatnicki E. A.* Wiadomość o kleynocie szlacheckim, oraz herbach domów szlacheckich w Koronie Polskiej, i Wielkim Xięstwie Litewskim... zebrana w czterech częściach. – W Warszawie: Nakładem i drukiem Michała Gröllla 1789. – S. 7.

¹¹ *Dworzaczek W.* Genealogia. T. 1. – Warszawa, 1959. – S. 113.

¹² Herbarz Polski... / Przez J. N. Bobrowicza. T. 1–10. – Lipsk: Nakl. Breitkoffa i Haertela, 1839–1846.

¹³ *Dworzaczek W.* Genealogia. T. 1. – Warszawa, 1959. – S. 114.

¹⁴ *Żychliński T.* Złota księga szlachty polskiej. T. 1–31. – Poznań, 1879–1908.

¹⁵ *Boniecki A.* Herbarz Polski. Cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 1–17. – Warszawa, 1899–1913.

¹⁶ *Boniecki A.* Herbarz Polski. Cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. 9. – Warszawa, 1906. – S. 233.

¹⁷ Rodzina. Herbarz szlachty polskiej / Przez S. Uruskiego, A. A. Kosińskiego, A. Włodarskiego. – T. 1–14. – Warszawa, 1904 – 1917.

¹⁸ *Pułaski K.* Kronika rodów szlacheckich Podolf, Wołynia i Ukrainy: Monografie i wzmianki. T. 1. – Brody, 1911. – 161 s.

¹⁹ *Dworzaczek W.* Genealogia. T. 1. – Warszawa, 1959. – S. 129.

²⁰ *Pułaski K.* Kronika rodów szlacheckich Podolf, Wołynia i Ukrainy: Monografie i wzmianki. T. 1. – Warszawa: Blitz-Print, 1991. – [4], XIII, [2], 296, XVII, [2]s.; Kronika rodów szlacheckich Podolf, Wołynia i Ukrainy: Monografie i wzmianki. T. 2 / Oprac. naukowe, wstęp T. Epsztein, S. Gyrzyczki.

– Warszawa: Blitz-Print, 1991. – [4], XVIII, 261, [3]s., [52]k. portr.

²¹ *Kuropatniski E. A.* Wiadomość o kleznocie szlacheckim, oraz herbach domów szlacheckich w Koronie Polskiej, i Wielkim Xięstwie Litewskim... zebrana w czterech częściach. – W Warszawie: Nakładem i drukiem Michała Grölla 1789. – 82 s.

²² *Jabłonowski J. A.* Heraldica to iest osada kleynotów rycerskich y wiadomosc znaków herbownych... – We Lwowie: w Drukarni Colegii Societatus JESU, 1742. – [2] k., [U3] s., [10] k. tabl., [1] k.

²³ *Dworżaczek W.* Genealogia. T. 1. – Warszawa, 1959. – S. 113.

²⁴ *Małachowski P.* Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów. T. 1–2. – Łuck, 1790.

²⁵ *Duńczewski S.* Herbarz wielu domów Korony Polskiej ó W.[ielkiego] X.[ięztwa] Litewskiego... T. 1–2. – [Kraków]: z Druk. B. Jana Kantego, w Akademii Krakowskiej..., 1757.

²⁶ *Wielądko W. W.* Heraldyka czyli opisanie herbów, w jakim który iest kształcie. Oraz, familie rodowitez szlachty polskiej, i W.[ielkiego] X.[ięztwa] Litewskiego, z ich herbami... T. 1–5. – W Warszawie: W Drukarni Piotra Zawadzkiego, 1792.

²⁷ *Dunin-Borkowski J.* Spis nazwisk szlachty polskiej. – Lwów, 1888. – [2], 611 s.

²⁸ *Dworżaczek W.* Genealogia. T. 1. – Warszawa, 1959. – S. 117.

²⁹ *Leszczye Z.* Herby szlachty polskiej. T. 1–2 / Przedmowa W. Gąsiorowskiego. – Poznań, 1908.

³⁰ *Chrząński S.* Tablice odmian herbowych / Wyd. J. Ostrowski. – Warszawa, 1909. – 66 s.: XXV s. tabl.

³¹ *Wittyg W.* Nieznana szlachta polska i jej herby. – Kraków, 1908. – 436 s.: 504 drzeworyt.

³² *Ibid*, s. 2.

³³ *Ibid*, s. 105.

³⁴ *Baliński M., Lipiński T.* Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym. T. 3. / Opisana przez M. Balińskiego i T. Lipińskiego. – Wyd. 2-e, popraw. i uzupełn. przez F. K. Martynowskiego. – Warszawa: nakład i druk S. Orgelbranda Synów, 1886. – 296, III, II, XXI, 1, 535, VIII s.

³⁵ *Ibid*, s. 159, 174, 221.

³⁶ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod. red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. T. 1–15. – Warszawa: nakładem F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, druk «Wieku», 1880–1902.

³⁷ Polski słownik biograficzny: [A-Służewski Jan]. T. 1–38. – Kraków etc.: 1935–1999.

³⁸ Ibid, T. 23/7, s.1.

³⁹ Ibid, T. 23/8.3, s. 462.

⁴⁰ Романова Н. П. Польський біографічний словник (Polski słownik biograficzny). Принципи побудови. Усгаїна // Українська біографістика: зб. наук. праць. Вип. 1. – К., 1996. – С. 178.

⁴¹ Encyclopedyja powszechna. T. 1–12 / S. Orgelbranda. – Nowe odbicie. – Warszawa: nakład, druk i własność S. Orgelbranda synów, 1883 – 1884.

⁴² Encyclopedja kościelna... T. 1–32 / Wyd. M. Nowodworski. – Warszawa; Włocławek, 1873– 1933; Podręczna encyklopedia kościelna. T. 1–44 / Red. Z. Chełmicki. – Warszawa: Gebether i Wolff, 1904–1916.

⁴³ Труды Историко-статистического комитета для описания Подольской епархии. Вып. 9 / Под ред. Е. Сецинского. – Каменец-Подольск, 1901. – XXIII, 1064 с.

⁴⁴ Urzędnicy województwa Ruskiego XIV–XVIII wieku: Ziemie Halicka, Lwowska, Przemyska, Sanocka: Spisy. T. 3. Ziemie Ruskie. Zesz. 1 / Oprac. K. Przyboś. PAN; Biblioteka Kórnicka; In-t historii. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – 413 s.

⁴⁵ Ibid, s. 275.

⁴⁶ Urzędnicy województwa Krakowskiego XIV–XVIII: Spisy. T. 4. Małopolska. Zesz. 2 / Oprac. St. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – 726 s., [1] k.